

НАҚШИ МАРКАЗИ ИЛМИИ “БАЙТУЛҲИКМА” ДАР ТАҲАВВУЛИ ИЛМ ВА ФАРҲАНГИ ИСЛОМӢ**Ҳ. Мақсадзода**

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” яке аввалин марказҳои илмӣ даври исломӣ мебошад, ки дар аввалин ҳукмронии сулолаи Аббосиён таъсис ёфта буд. Дастгирӣ ҳамаҷонибаи халифаҳои Аббосӣ сабаби густариши академия гардида, захираҳои илмӣ онро ғанӣ гардонид. Бахшҳои гуногуни маркази илмӣ “Байтулҳикма” ба муҳаққиқон маводди зиёди воқеии илмӣ дар риштаҳои гуногуни илм муҳайё намуда сабаби риваҷи илмҳои гуногун гардиданд.

Калидвожаҳо: Маркази илмӣ “Байтулҳикма”, ислом, аббосиён, китобхона, маориф, академия, хилофат, илм.

РОЛЬ НАУЧНОГО ЦЕНТРА “БАЙТ АЛЬ-ХИКМА” В РАЗВИТИИ ИСЛАМСКОЙ НАУКИ И КУЛЬТУРЫ**Х.Мақсадзода**

Научный центр «Байтул-Хикма» — один из первых научных центров исламской эпохи, основанный в начале династии Аббасидов. Всесторонняя поддержка аббасидских халифов привела к расширению академии и обогащению её научных ресурсов. Различные отделы Научного центра «Байтул-Хикма» предоставляли исследователям большое количество подлинного научного материала в различных областях науки и способствовали развитию различных наук.

Ключевые слова: Научный центр «Байтул-Хикма», ислам, Аббасиды, библиотека, образование, академия, халифат, наука.

THE ROLE OF THE SCIENTIFIC CENTER ‘BAYT AL-HIKMA’ IN THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC SCIENCE AND CULTURE**H .Maksadzoda**

The Baitul Hikma Scientific Center was one of the first scientific centers of the Islamic era, founded at the beginning of the Abbasid dynasty. The comprehensive support of the Abbasid caliphs led to the expansion of the academy and the enrichment of its scientific resources. The various departments of the Baitul Hikma Scientific Center provided researchers with a wealth of authentic scientific material in various fields and contributed to the development of various sciences.

Keywords: Baitul Hikma Scientific Center, Islam, Abbasids, library, education, academy, caliphate, science.

Сарсухан

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” яке аз он бузургтарин ва машҳуртарин марокизи илмӣ ва фарҳангии тамаддуни халқҳои ҳавзаи тамаддуни исломӣ ба ҳисоб рафта, он тақрибан дар асрҳои VIII–IX дар пойтахти хилофати Аббосиён, яъне шаҳри Бағдод таъсис ёфта буд. Ин маркази илмӣ дар замони ҳукмронии хилофати Аббосиён, баҳусус даври ҳукмронии Ҳорунарашид ва Маъмуни Аббосӣ ба авҷи шукуфоии худ расида буд. Маркази илмӣ “Байтулҳикма” на танҳо як ғанҷинаи китобдорӣ, балки маркази бузургии илмӣ, тарҷуманигорӣ ва пажӯҳишӣ буда, дар он маркази илмӣ олимони аз мамулик ва миллатҳои гуногуни олам ҷамъ омада ба фаъолияти илмӣ машғул буданд.

Дар ин маркази илмӣ осори илмӣ боқимондаи олимони ҷунӣ, ҳиндӣ ва форсӣ ба забони роиҷи илмӣ он замон, яъне забони арабӣ тарҷума шуда, барои рушди нумӯи илмҳои риёзиёт, тиб, фалсафа, ситорашиносӣ ва ҷуғрофиё поя ва заминаи мусоид фароҳам оварданд. Олимони машҳуре, аз қабилӣ Муҳаммад Муҳаммад Мӯсои Хоразмӣ, Абунасири Форобӣ, Абумаҳмуди Хуҷандӣ ва дигарон дар он ҷо қору фаъолият намуда, дар пешрафти илму фарҳанг замони худ дар маркази илмӣ “Байтулҳикма” саҳми арзанда гузоштанд. Аз ин хотир, Байтулҳикма ҳамчун рамзи эҳёи илму фарҳанг ва маркази бузургии маърифат дар таърихи башарият шинохта мешавад.

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” (Ҳонаи Ҳикмат) аввалин академияи (маркази илмӣ) дорои аҳамияти ҷаҳонӣ дар он замони мамулики исломӣ буд. Дар он беҳтарин донишмандон ва нобиғони мамулики исломӣ ҷамъ оварда шуда, маркази омӯзишии барпо гардид ки, донишмандон ва муҳаққиқони гуногунравия дар риштаҳои гуногуни илму дониш машғули омӯзиш ва пажӯҳиш қарор гирифтанд.

Пажӯҳишгарон пайдоиши аввалин китобхонаҳо ва марказҳои тадқиқоти илмӣ мамулики исломиро ба асрҳои VII–XIII нисбат додаанд. Дар ин давраҳо дар шаҳрҳои гуногуни хилофати Аббосиён, аз он ҷумла дар шаҳри Димишқ шумораи зиёди китобҳо, аз ҷумла маъхаз ва даснависҳои қадимии ҷунӣ, эронӣ ва визонтӣ дар риштаи илмҳои тиб, кимиё ва дигар бахшҳои илмҳои он замон ҷамъоварӣ карда шуда буданд. Технологияи истеҳсоли қоғаз барои истифода дар наشري китоб, ки бунёдаш ҳанӯз дар шаҳри Самарқанд бунёд гардида буд аз худ карда шуд. Ҳамзамон марказҳои зехнию фарҳангӣ барпо гардиданд, ки ба раванқебии илму дониш дар байни мардум мусоидат намуданд. Олимони аз минтақаҳои ҳамҷавор, баҳусус Эрон ва Мовароуннаҳр ба Хилофат рӯй оварданд. Баъдан, пас аз интиқоли пойтахти Хилофат ва зуҳури Аббосиён мероси бузургии илмӣ аз шаҳри Димишқ ба Бағдод кӯчонида шуд. Пажӯҳишгарони таърихи илм дар бораи бунёгузорони

маркази илмии “Байтулҳикма”-и Аббосиён ихтилоф доранд. Аксар барон ақидаанд, ки таъсиси маркази илмиро Абдуллоҳ Маъмуни Аббосӣ (813-833) гузоштааст.

Азбаски модари Маъмун як зани эронӣ буда, худ низ чанд муддат волии Хуросон будааст, аз ин ҷиҳат ӯ ба илму маориф ва олимон таваҷҷуҳи хоса доштааст. Аз ин сабаб ҳадс бояд зад, ки ӯ аввалин халифае будааст, ки мусалмононро, бахусус олимони он замонро ба тадқиқот дар илмҳои гуногун ва тарҷумаи осори форсӣ, юнонӣ ва ҳиндӣ қадим ба забони роиҷ ва расмӣ он замон, забони арабӣ ташвиқ кардааст. Дар маркази илмӣ китобҳои тарҷумашуда дар баробари осор дар бораи таърих, адабиёт, илоҳиёт ва дигар илмҳо дар ганҷинаи қаср ҷамъоварӣ карда мешуданд. Ин ганҷина баъдтар асоси маркази илмии “Байтулҳикма” гардид, ки дар ин бора андешаҳои аксари муҳаққиқони таърихи илм ба ҳам мувофиқанд [1].

Андешаи дигаре мавҷуд аст, ки мувофиқи он маркази илмии “Байтулҳикма” аз ҷониби халифа Аббосӣ Ҳорунаррашид (787- 810) бунёд гардидааст. Ин дидгоҳ бо он далел оварда шудааст, ки замони Ҳорунаррашид бо пешрафти илм ва фарҳанг, бахусус дар риштаи тарҷума ва мурратабозии китобҳо барои талабот ба макотиб ва улум исломӣ афзоиш ёфта буд. Овардаанд, ки вақте Ҳорунаррашид Константинопол ва дигар шаҳрҳои Румро фатҳ кард, иштиёқи ӯ ба китоб ва хазинаҳои тасарруфшуда боз ҳам бештар гардид, ва ӯ ба зердастони худ амр намуд, то ҳамаи китобхонаҳои тасарруфшударо бисанҷанд ва осори нодир ва арзишманди илмии ба дастомадаро ба маркази хилофат, яъне шаҳри Бағдод интиқол диҳанд. Ин китобҳо ба Бағдод интиқол гардида, дар он ҷо онҳоро баъдан олимони омӯхта тарҷума ва ба онҳо шарҳҳои гуногун навиштанд [8].

Қисми бузурги осори илмӣ, ки дар замони Ҳорунаррашид навишта шуда буданд ва аз ҷониби ҳокимони қаблӣ низ ҳифз гардида буданд дар ганҷинаҳои махсус нигоҳдорӣ мешуданд. Ёқутӣ Ҳамавӣ (1179 -1229) - ҷуғрофиёдон, муаррих ва адабиётшиноси асримиёнагӣ овардааст, ки “Муҳаммад ибни Ҳорун ибни Муҳаммад Варроқ (ваф.247 ҳиҷрӣ, 861м) - донишманди муътазилии Бағдодӣ) ба нусабабардорӣ китобҳои гузаштагон дар маркази илмии “Байтулҳикма” барои халифаҳои Аббосӣ Ҳорунаррашид ва Маъмун машғул будааст.” Ин гуфта ба он ишора менамояд, ки “Байтулҳикма” ҳанӯз дар замони ҳукмронии Абу Ҷаъфари Мансур (754 - 775) поягузори гардида будааст [10].

Боз ҳам нуктаи назари саҳеҳи муҳаққиқони таърихи илм он аст, ки асосгузори маркази илмӣ ва китобхонаи “Байтулҳикма” халифа Маъмуни Аббосӣ будааст. Аз ин хотир бо ҷуръат метавон ҳадс зад, ки маркази илмии “Байтулҳикма” пеш аз халифа Маъмун низ вучуд доштааст, аммо дар замони ӯ он рушд ва мақоми махсус пайдо намудааст.

Ин халифаи Аббосӣ хароҷоти молии маркази илмиро дастгирӣ намуда, ба рушд ва нумӯи он ҳамаҷониба мусоидат мекард ва бунёдҳои илмии он тавассути муносибатҳои тиҷоратӣ ва маърақаҳои низомӣ ба таври назаррас васеъ карда мешуд. Халифа Маъмун кӯшиш ба харҷ мебуд, то олимонро ба худ наздиктар намояд ва онҳоро ба корҳои илмӣ ташвиқ кунад ва ба онҳо маҳориҷи кифояе бидиҳад. Ҳамин тариқ, ӯ кори оғозкардаи падараш Ҳорунаррашидро инкишоф дода ганҷинаи нигоҳдории китобро бо китобу дастнависҳои гуногуни аз мамолики тасаруфнамудаи хилофати худ тақмил ва бой гардонид [11].

Муҳаққиқи асрҳои миёна Ибни Надим (995 - 998) овардааст, ки Халифа “Маъмун бо ҳокими Византиё мукотиба дошт, аз ин хотир ӯ як ҳайати худро барои ҷустуҷӯи дастнависҳои қадимии арзишманд, ки дар китобхонаҳои Византиё нигоҳ дошта мешаванд, фиристод, то китобҳои илмии нодирро ба маркази хилофат интиқол диҳанд. Дар байни ин ҳайат Ҳаҷҷоҷ ибни Юсуф ибни Матар (786-833)- математик, астроном ва тарҷумон, муаллифи тарҷумаи «Усули Евклид» ва «Алмачастӣ») ва Ибни Батриқ (876 - 940) низ иштирок доштанд. онҳо ки онҳо бо дастнависҳои нодир илмӣ аз Рум ба ватани хеш баргаштанд, халифа Маъмун ба онҳо дастури тарҷумакардани ин китобҳо ба забони арабӣ дод.” Ҳамин тавр, халифаи Аббосӣ як ганҷинаи нигоҳдории китобхонаи бузургро барпо намуд, ки дар он уламо дар риштаҳои гуногуни илм ба пажӯҳиш пардохтанд [4].

Маркази илмии байналмилалӣ “Байтулҳикма” як комплекси бузургро мемонд, ки он аз шумораи зиёди тоҷикҳо ва ғурфаҳои васеъ иборат буда, ҳар кадоме аз ин ғурфаҳо вазифаҳо мушаххас доштанд. Марказ инчунин ганҷинаи китобҳо дар худ ҷой дода буд. Дар ҳар ғурфаи ганҷина дастхатҳо дар мавзӯи мушаххас бо номҳои махсус гузошта буданд. Аксар вақт онро ба номи асосгузори худ он ганҷина номгузори менамуданд, ба монанди ганҷинаи Ҳорунаррашид, ганҷинаи Маъмун ва ғайраҳо [6].

Манбаъҳои таърихӣ дар бораи низомии кории ин маркази илмӣ маълумоти муфасссал намедиханд. Онҳо танҳо ба мо дар бораи ин маркази байналмилалӣ маълумотҳои каму сатҳӣ ва баъзан нодуруст низ медиҳанд. Овардаанд, ки ин маркази илмӣ дорои раис (соҳиббайтулҳикма) буда, инчунин китобдор (ҳозин) низ доштааст, ки масъули нигоҳдории дорои илмии ин ганҷинаи китобхона

будааст. Аксаран ин вазифахро олимони варзида ва барҷаста идора карда метавонистанд, ки соҳибтахасуси бахшҳои гуногуни илмӣ буданд.

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” дар давоми фаъолияти худ зербахшҳо зеринро фаро гирифта буданд:

1. Ин бахш қабули адабӣ (тахлид) ном дошт, ки масъули қабул ва нигоҳдории китобҳо буд. Инчунин муаллифоне, ки осорашон ба “Байтулҳикма” пазируфта мешуд гӯё ба онҳо саодати зиёд насибашон гардида буд. Аксаран китоб ва дастхатҳое, ки тариқи фармони халифа Маъмун харидорӣ ва вориди ин бахш мегардиданд ба ин зербахш тааллуқ доштанд;

2. Толори(зол) хониш ё ҳуҷра барои хонандагон. Дар он хизматгороне ва дастёронне таъйин мешуданд, ки ба хонандагон хидматҳои гуногуни китобдориро баҷо меоварониданд. Хонандагоне, ки доимӣ буданд метавонистанд адабиётро бо гузоштани гаравпулӣ бо арзиши он китоб ба хонаҳои худ бурда истифода намоянд;

3. Ҳуҷра ё бахши нашру таъби китобҳо. Ин бахш бо зербахши тарҷума ва тартибдиҳӣ зичҳои ситорашиносӣ ва нучум алоқаманд буд. Дар ин бахш баъди қабули асар ё тарҷумаи он, онҳоро барои чилдкунӣ ва нусхабардории минбаъда ба ҷои нашркунӣ мефиристоданд. Сипас ин нусхаҳо ба дигар китобхонаҳо ва маркази илмӣ берун аз Қоҳира аз қабил китобхонаи “Байтулҳикма” дар Тунис ва “Дорулҳикма” дар Қоҳира фиристода мешуданд.

4. Зербахши харитаҳои ҷуғрофӣ ва астрономӣ. Халифа Маъмун шахсан ҳудаш ба ин зербахш аҳаммияти махсус медод. Аз он ҷумла ӯ фармон медод, ки харитаи ҷаҳон тартиб дода шавад. Супориши ӯ бо дақиқии махсус иҷро мегардид. Олимони “Байтулҳикма” дар инҷо барои тартибдиҳии харитаҳои ҷуғрофӣ ва астрономӣ аз китоби “Алмачастӣ”-и Птоломей фаровон истифода бурдаанд;

5. Зербахши таълимӣ ва ё омӯзишӣ. Дар ин бахш вазифадор буданд, ки хонандагонро (мичозон) бо китобҳои даркорӣ таъмин намоянд, инчунин маркази илмӣ дарсхоро дар риштаҳои гуногун, аз қабил табиатшиносӣ, таърих, ҷуғрофия, мусиқӣ, фалсафа, ситорашиносӣ, тиб ва илоҳиёт вазифадор буд, ки ташкил диҳад. Уламои маъруф ба маркази илмӣ ҷалб гардида, ба таълими хонандагон ва дустдорони илмҳои гуногун фаро гиронида шуда буданд. Боистеъдодтаринҳои ин маҳфили хонандагони марказ тахти роҳбарии устодони ботачриба таҳқиқоти ҳудро дар ин маркази илмӣ бо роҳбарии онҳо идома медоданд [2].

6. Зербахши тарҷумакуни ва тартибдиҳии китобҳои нодир. Аксаран халифаҳои Аббосӣ ба тарҷумаи китобҳои дигар миллатҳо ба забони расмӣ он замон, яъне арабӣ таваҷҷӯҳи хоса менамуданд. Дар ин ҷо осори олимони гузаштaro дар риштаҳои гуногуни илм, пеш аз ҳама риёзӣ, тиб, фалсафа, ситорашиносӣ ва ғайраҳо тарҷума менамуданд.

Аз он қабил олимони маркази илмӣ “Байтулҳикма” осори уламои Юнони Қадимро ба монанди, Батриқ ва писараш Ҳаҷҷоҷ ибни Юсуфи Матар, Абдулмасиҳ ибни Наъими Ҳимсӣ, Ҳусейн ибни Батриқ, Ҳилол ибни Абу Ҳилоли Ҳимсӣ, Ибни Аво, Абулфараҷ Салти, Яҳё ибни Адий, Ибни Робита, Исо ибни Нӯҳ, Қиста ибни Луқои Баълабакӣ, Ҳунайн ибни Исҳоқ, Собит ибни Қурра, Иброҳими Салти ва дигарон барои халифаҳо аз забони асл тарҷума мекарданд [7].

Тарҷумаҳо аз форсӣ ба арабӣ бошад аз ҷониби Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ, Юсуф ибни Холид, Ҷобир ибни Довуди Балозурӣ ва дигарон иҷро мегардид [7].

Олими ҳиндитабор Минка ал-Ҳиндӣ аз забони ҳиндӣ ва Абу Бакр Аҳмад ибни Алии Ваҳшия осори қадимиرو аз забони суриёни ба арабӣ тарҷума менамуданд [7].

Ба ғайр аз тарҷумонҳо маркази илмӣ “Байтулҳикма” бисёр олимонро ба кор мегирифт, ки соҳиб осори илмӣ худ низ буданд ва баъзеи он осорро халифаҳои Аббосӣ, бавижа барои китобхонаи дарбор дархост менамуданд. Тибқи маъхазҳо халифа Ҳорунаррашид ба Асмой (Абусаид Абдулмалик ибни Қурайб, ваф. тахминан 828). супориш додааст, ки китобе дар бораи таърих нависад.

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” дар Бағдод, ки бузргтарин ва умдатарин марказҳои илмӣ замони худ буда, дар бахшҳои мухталифи илм оимони барҷаста, аз қабил Мӯсои Хоразмӣ, Исмаил ал-Ҷавҳарӣ, Ҳабаш ал-Ҳосиб, ал-Киндӣ, бародарони Бани Мӯсо, ал-Моҳонӣ, Собит-ул-Қустанӣ, Аҳмади Фарғонӣ, Собит-ул-Ҳикма, Ахмада ибн ал-Ҳусайни Аҳвозӣ, Абулвафои Буздҷонӣ, Абӯ Саҳл Вирҷон ибн Рустами Кӯҳиро ба кор фаро гирифта буд.

Халафаҳои Аббосӣ уламоро ба корҳои илмӣ ташвиқ ва ҳавасманд менамуданд ва ин сабаб гардид, ки марказҳои таълимӣ пайдо шаванд, ки дар байни онҳо маркази илмӣ “Байтулҳикма” аҳаммияти аввалиндараҷа дошт. Соҳаи асосии илмӣ маркази илмӣ “Байтулҳикма” дар аввалҳо асосан тарҷумаи осори гузаштагон буд. Вале баъдан уламо ва талибилмони мамолики мусулмонӣ ба азхудкунии осори нав тарҷумашуда, ки аз забонҳои қадимии юнонӣ, суриёний, паҳлавӣ ва ҳиндӣ тарҷума шудаанд, шуруъ карданд. Дар замони ҳукмронии халифа Абучаъфари Мансур (752-774), баъзе китобҳо махсус барои ӯ тарҷума карда мешуданд. Масалан, Ҳунайн ибни Исҳоқ (809-873) баъзе

аз асарҳои Гипократро дар риштаи тиб барои ӯ тарҷума кард. Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ (Рӯзбеҳ пури Додвеҳ) (724-840) «Панчатантра»-ро аз санскрит ба арабӣ барои ӯ тарҷума кард, инчунин китоби Эвклид дар риёзиёт ва дигар китобҳои илмӣ қадимаро ба арабӣ тарҷума намуданд. Гузашта аз ин осор дар бораи ҳадис, таърих ва илоҳиётро низ барои тарҷума ба олимони маркази илмӣ фармоиш медоданд. Бо фармоиши халифаҳо ҳамаи ин осорро дар китобхонаи худ, ки баъдтар ба маркази илмӣ “Байтулҳикма” табдил ёфт, ҷамъоварӣ намуданд.

Овардаанд, ки дар байни халифаҳои Аббосӣ халифа Ҳорунаррашид нисбати дигар хулафо барои рушди илму маориф бештар саъю кӯшиш намудааст. Ӯ ба олимони саховатмандона дастмуд ва подоштҳо медод ва ба онҳо бо эҳтиром муносибат менамуд. Иддае аз осори дар риштаҳои тиб, ситорашиносӣ ва риёзиёт ҷамъоваришуда дар замони ин халифа аз паҳлавӣ ва санскрит ба забони арабӣ тарҷума шудаанд [3].

Замони халифа Маъмуни Аббосӣ фаро расид ва авҷи фаъолиятҳои тарҷумакуни ва пешрафти илмиро боз ҳам бор раванқ дод. Ӯ захираҳои зиёди молӣ пулиро барои ҷустуҷӯ ва ба даст овардани китобҳои нодири илмӣ ва арзишманд сарф менамуд. Ӯ ҳатто ҳайатҳо ва нафарони махсусро ба кишварҳои гуногун барои ҷустуҷӯи осори нодири илмӣ мефиристод. Халифа Маъмуни Аббосӣ бо баъзе подшоҳони Византиё шартномаҳои баст, то ки онҳо ба ӯ китобҳои арзишманд ва нодири риёзӣ, ҷуғрофӣ, фалсафӣ ва дигар илмҳои роиҷро ба маркази хилофат фиристанд. Масалан тақдими китоби “Алмачастӣ” аз ҷониби подшоҳи Византиё ки он китоб аз ҷониби Клавдий Птолемей дар риштаи ситорашиносӣ навишта шудааст, яке аз шартҳои сулҳ байни Империяи Византия ва Хилофати Аббосиён будааст. Бояд гуфт тарҷумаи осари илмӣ аз забонҳои дигар ба арабӣ на танҳо ба омӯзиш, балки ба афзоиши наشري китобҳо, осор ва адабиёти илмӣ низ мусоидат кардааст.

Гуфтан мумкин аст, ки китобнависӣ ва таҳияи китобҳои илмӣ пас аз хидмати давлатӣ мақоми шарафмандонаро соҳиб будааст. Замоне, ки маркази илмӣ “Байтулҳикма” дар саросари ҷаҳони онвақтаи исломӣ обурӯву нуфуз пайдо кард, ҳокимони манотиқи хилофатро ба он водор кард, ки онҳо низ китобхонаҳо ва марказҳои илмӣ ба он шабеҳро барои худ таъсис диҳанд. Ин иқдоми рақобатӣ албатта бетаъсир набуда, дар рушди илм ва маориф дар ҷаҳони ислом таъсири амиқи ҳудро гузошт ва дар зери таъсири он буд ки китобхонаҳои илмӣ дар зер омада пайдо гарданд:

1. Китобхонаи “Байтулҳикмаи Ағлабӣ”, ки аз ҷониби ҳокими Раққада Иброҳим ибни Аҳмади Ағлабӣ (875-902) таъсис ёфтааст. Раққада шаҳре будааст, ки дар замонҳои ҳукмронии Ағлабиён (800-909) дар қаламрави Туниси имрӯза сохта шуда будааст.

2. Китобхонаи ё маркази илмӣ “Дорулҳикма” дар Андалусия (Испаниё), ки аз ҷониби халифаи Уммавии Андалусия Ҳакам Ал-Мустансир (961-976) бунёд гардида буд.

3. Китобхонаи Қоҳира бо номи “Дорулҳикма”, ки дар замонҳои ҳукмфармоии халифаи исмоилияи Фотимиён Азизулбиллоҳ (975-1006) поягузори гардидааст [5].

4. Китобхонаи сулолаи бузурги Сомониён дар Бухоро. Дар он китобхона нодиртарин китобҳо ҷамъовари шуда, аз рӯи риштаҳои гуногуни илм дар дохили сандукҳои махсус андаруни ғурфаҳои алоҳида нигоҳ дошта мешуданд. Китобхонаи сулолаи Сомониён феҳристи мукамале доштааст, ки дар он ғайр аз китобҳои ба забонҳои эронӣ (форсии дарӣ, паҳлавӣ, суғдӣ) таълифшуда, китобҳои юнонӣ, яҳудӣ, чинӣ ва ҳиндӣ низ нигоҳдорӣ мешуданд. Абӯалии Сино дар ёддоштҳои худ ин маконро бо номи “Хизонатулҳикма” (Ганҷинаи дониш) ёд кардааст ва чунин овардаст: “Китобҳои гуногун, ки ман дар он ҷо дидам ва хондам, касе ҳатто номи онҳоро настунида буд. Ман низ то он вақт надида будам ва баъд аз он ҳам надидам»

Маркази илмӣ “Байтулҳикма” таваҷҷуҳи ҷӯяндагонии донишро ба худ ҷалб карда ҷӯяндагонии донишро аз наздик ва дур ба сӯи Бағдод равона менамуд. Донишҷӯёне, ки таҳсилоти ҳудро дар Бағдод ба анҷом мерасониданд, ба минтақаҳои ҳуд баргашта дониш, фарҳанг, анъанаҳо, ва осори илмӣ дидаву омӯхтаи ҳудро ба он манотиқ ҳамчу армуғон меоварданд. Шухрату манзалати ин маркази илмӣ ба обрӯи ҳуди Бағдод ҳамчун маркази илм ва маърифати исломӣ низ таъсиригузор буд. Дар бораи саҳми ин маркази илмӣ даврони исломӣ мутафаккири барҷастаи Андалусия, илоҳиётшинос, фақеҳ, шоир ва таърихшинос Ибн Ҳазми Андалуси (994 –1064) чунин овардааст:

«Бағдод шаҳри асосии ҷаҳон, манбаи ҳама корҳои шоиста ва макони олимоне, ки барои дониш ва тадқиқоти амиқ талош мекунанд.»

Ҳанӯз дар он замонҳо бисёре аз олимони ва сайёҳон аз Бағдод дидан карданд, ки дар байни онҳо Ибни Ҷубайри Балансӣ (1145 –1217) ҷуғрофиёшинос, шоир ва сайёҳи барҷастаи Андалусия аз Валенсия буд, ки аз сатҳи илму фарҳангии он ба ваҷд омада буд.

Байтулҳикма то ҳуҷуми муғулҳо ба Бағдод (соли 1258м) вуҷуд доштааст. Баъди ишғоли Бағдод аз ҷониби муғулон осори маънавии ҷамъовардашудаи гаронбаҳои башарият аз ҷониби муғулони ваҳшӣ ба дарёи Фурот партофта шуданд ва мероси садсолаҳоеро, ки дар ин маркази илми ҷаҳонии исломӣ нигоҳ дошта шуда буд дарё бо худ бурд.

Хулоса

Маркази илмии “Байтулҳикма” яке аз муҳимтарин ва бузургтарин марказҳои илмӣ ва фарҳангии асрҳои миёна ба ҳисоб рафта, дар рушди илм ва тамаддуни исломӣ нақши бузург бозидааст. Дар ин маркази илмӣ олимони аз мамӯлики гуногун ҷамъ омада, ба тарҷума, омӯзиш ва рушди илмҳои гуногун машғул буданд. Тавассути фаъолияти ин маркази илмӣ илмҳои риёзӣ, тиб, нучум, фалсафа ва ҷуғрофия рушд намуда, донишҳои пешинӣ ба наслҳои баъдӣ интиқол ёфтанд.

Саҳми олимони ва донишмандон, алаҳусус олимони эрониноҷод дар пешрафти ин марказ хеле назаррас буд. Осори илмӣ, ки дар Байтулҳикма таҳия, кашф ва тарҷума гардиданд, баъдан ба Аврупо роҳ ёфта, ба рушд нумӯи илми ҷаҳонӣ таъсири амиқи ҳудро расониданд. Гуфтан мумкин аст, ки Байтулҳикма ҳамчун маркази бузурги илм, маърифат ва таҳаммулпазири ҳамкории илмӣ дар таърихи инсоният ҷойгоҳи махсус пайдо намуд.

Муқаррир: Шарофов Э.У. — и.в. дотсенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии ДҶТТ ба номи акадeмик М.С. Осимӣ

Адабиёт

1. ал-Кифти Ҷамол ад-Дин. Таърих ал-хукамо. – Қоҳира: Муассаса ал-Ханджи, 1903.
2. ал-Масъудӣ Али ибн ал-Ҳусейн. Китоб ат-танбиҳ ва-л-ишроф. – Бейрут, 2000.
3. ас-Суюти Ҷалол ад-Дин. Таърих ал-хулафо. – Қоҳира, 2001.
4. Ибн ан-Надим. ал-Фихрист. – Бейрут: Китабат ал-Ҳайёт, 1964.
5. Ибн Халдун. Китоб ал-‘Ибар ва диван ал-мубтада ва-л-хабар. – Бейрут, 1965. – Ҷ. 4.
6. Ма‘руф Н. Асалат ал-ҳадара ал-‘арабиия (Aṣālat al-ḥadāra al-‘arabiyya). – Бағдод, 1969.
7. Марджонӣ Ш. Муқаддимаи китоби «Вафиййат ал-аслаф ва таҳиййат ал-ахлаф (Wafīyyāt al-aslāf wa taḥīyyat al-akhlāf)». – Қазон, 1883.
8. Ма‘руф Н. Асалат ал-ҳадара ал-‘арабиия ал-исламийя. – Бейрут, 1969.
9. Фильштинский И. М. История арабов и Халифата (750–1517 гг.). – Москва, 2006.
10. Ал-Ҳамавӣ, Я.Му‘ҷам ал-удабо(Луғатномаи нависандагон ва донишмандон). – Бейрут: Дар ас-Содир, 1960. – Ҷ.
11. аш-Шаълобӣ А. Маусуат тарих ва-л-ҳадара ал-исламийя. – Мактаба ан-Наҳда, 1986. – Ҷ. 3.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОР – МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – INFORMATION ABOUT AUTHOR

TJ	RU	EN
Мақсадзода Ҳабибуллоҳ Исмат	Мақсадзода Ҳабибулло Исмат	Maksadzoda Habibullo Ismat
н.и.т., дотсент	к.и.н., доцент	Candidate of Technical Sciences, associate professor
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳи ва соҳибкорӣ Тоҷикистон	Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.	International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
E-mail: maksadov.1961@mail.ru .		